

W 75-LECIE POLSKIEGO TOWARZYSTWA LUDOZNAWCZEGO

Polskie Towarzystwo Ludoznawcze należy do najstarszych towarzystw naukowych i społeczno-kulturalnych, zarówno polskich jak i europejskich. W roku 1970 rozpoczęło właśnie czwarte ćwierćwiecze swojej nieprzerwanej działalności. Jego powstanie, etapy rozwojowe i charakter działalności w ciągu 75 lat istnienia były — można rzec — wykładnią zarówno losów nauk o kulturze, szczególnie zaś etnografii, jak i organizacji polskiego społeczeństwa oraz prądów umysłowych w odniesieniu do kultury pracującego ludu.

Pod nazwą „Towarzystwa Ludoznawczego” zostało założone we Lwowie w dn. 9 II 1895 r., jako jedno z kolejnych, powstających już od lat czterdziestych XIX w. europejskich towarzystw etnograficznych. Wcześniej powstały takie towarzystwa, jak np. *Société d'anthropologie* (Paryż 1859), *Imperatorskoe obszczestwo lubitelej jestestwoznania, antropologii i etnografii* (Moskwa 1863), *Deutsche Gesellschaft für Ethnologie und Urgeschichte* (1870), francuskie *Société des traditions populaires* (1886), czy niemal równocześnie *Schlesische Gesellschaft für Volkskunde* (1895), ale pojawiło się wcześniej niż np. *Schweizerische Gesellschaft für Volkskunde* (1896). Powstało — w warunkach zaborów, co przecież nie było czynnikiem sprzyjającym — po czteroletnich wysiłkach o uzyskanie zezwolenia na jego założenie, wtedy, gdy etnografia polska miała już poważne osiągnięcia z poprzednich okresów, zamkniętych niejako śmiercią O. Kolberga (1890), twórcy wiekopomnego „Ludu”, kiedy już od kilku lat ukazywało się w ośrodku warszawskim znakomite, o europejskim poziomie czasopismo etnograficzne „Wisła” pod redakcją Jana Karłowicza. Znamienne jednak, że Towarzystwo powstało nie w Warszawie, w najżywotniejszym wówczas ośrodku etnograficznym, ale we Lwowie, nie posiadającym pod tym względem większych tradycji, i to akurat w tym samym roku, w którym powstał w Galicji zorganizowany polityczny ruch ludowy.

Towarzystwo Ludoznawcze zostało założone wysiłkiem grona inteligencji twórczej z takimi nazwiskami na czele, jak: Antoni Kalina — jego pierwszy długoletni prezes, Jan Baudoin de Courtenay, Henryk Biegele-

sen, Benedykt Dybowski, Iwan Franko, Jan Karłowicz, Stefan Ramułt, Mikołaj Rybowski i in. Część z nich reprezentowała etnografię, inni nauki pokrewne. Dla wszystkich zainteresowanych zaś Towarzystwo miało stanowić forum wymiany myśli, a jego organ — „Lud” — umożliwić ich popularyzację. U czynników nadrzędnych budziły jednak obawy zarówno określenie Towarzystwa jako „Ludoznawczego”, jak i sama nazwa czasopisma, traktowane jako przejawy ruchu chłopomańskiego i budzenia świadomości narodowej. Linię społeczną w naukowej działalności Towarzystwa wyraził jasno A. Kalina w I tomie „Ludu”, pisząc: „Dziś, kiedy powszechnym jest hasło l u d, oświata jego, polepszenie jego bytu materialnego, powinniśmy zacząć od fundamentu, a tym jest poznanie tego ludu, jego życia i charakteru”. Ogólnie zaś zadania Towarzystwa sformułował wyraziście jego pierwszy sekretarz A. Strzelecki następująco: „1) uratować i zachować przy życiu to, co obok i mimo postępu oświaty i cywilizacji istnieć mogło i powinno, 2) uratować dla nauki od zapomnienia to, co zaginąć musi i niedługo zaginie” („Lud” t. III). Uwidacznia się tu ograniczenie zainteresowań TL do etnografii własnego kraju i ludu a odcinanie się od zagadnień etnograficznych, lecz tak było w większości analogicznych towarzystw europejskich. Były to zresztą i tak nazbyt szeroko zakreślone zadania dla szczupłej garstki aktywnych członków Towarzystwa, nie otrzymującego przecież żadnych dotacji, a utrzymującego swój żywo redagowany „Lud” tylko ze składek członkowskich.

I właśnie okres pierwszego dziesięciolecia pod kierownictwem A. Kaliny należy do najświetniejszych w dawniejszych dziejach TL. Towarzystwo, sięgające przez swe oddziały i członków do miast prowincjonalnych, do Krakowa i na Śląsk, należało wówczas — jak to stwierdził niemal z autopsji prof. J. Czekanowski — do najlepszych w Europie. Skupiło ono wówczas wszystkie świetne nazwiska z zakresu ludoznawstwa i historii kultury, prowadziło ożywione kontakty z innymi towarzystwami etnograficznymi w Europie, stworzyło poważne zaczątki istniejącej do dzisiaj biblioteki oraz zgromadziło spore ilości eksponatów etnograficznych do przyszłego muzeum. Zakreśliło też szersze, syntetyczne zadania badawcze, jak np. opracowania podziału etnograficznego kraju, choć w konkretnych poczynaniach i publikacjach przeważało zainteresowanie folklorem. Stosownie też do panującego wówczas kierunku ewolucjonistycznego, przedmiotem badań stały się zwłaszcza archaizmy i przeżytki kulturowe ujmowane od strony historyczno-genetycznej.

W okresie przed I wojną Towarzystwo Ludoznawcze było — wobec anemicznego działania Komisji Antropologicznej AU — jedyną organizacją polskiej etnografii, a „Lud” jednym z dwu ogólnopolskich czasopism etnograficznych. Znamienne, że jedyna uniwersytecka katedra etnografii powstała (1910) właśnie we Lwowie.

W okresie międzywojennym TL pozostaje nadal jedynym towarzystwem etnografów, gdyż założone w 1922 r. w Warszawie Polskie Towarzystwo Etnograficzne nie przejawiało swej działalności. Nadal siedzibą TL był Lwów i większość z jego członków rekrutowała się z południowo-wschodnich regionów. W oparciu o powstałe w tym czasie w kilku ośrodkach katedry etnografii, kształcące etnografów zawodowych, TL stało się towarzystwem specjalistycznym, skupiającym grono miłośników ludoznawstwa. Swoją działalnością nie zdołało jednak TL stać się organizacją ogólnopolską i zeszło do roli towarzystwa lokalnego. Istotnym przejawem jego działalności stało się wydawanie „Ludu”, który po upadku „Wisły” (1922) pozostał jedynym ogólnopolskim organem etnograficznym. Tenże „Lud”, którego duszą był przez cały czas niestrudzony i zapobiegliwy Adam Fischer, stał się odbiciem wszystkich tych prądów teoretyczno-metodologicznych, które panowały ówczesnie w etnografii polskiej: kierunku historyczno-kulturowego (J. Czekanowski, A. Fischer, St. Poniatowski), ewolucjonizmu krytycznego (K. Moszyński), psychologizmu i socjologizmu (E. Frankowski i in.). „Lud” skupiał też przedstawicieli dyscyplin pokrewnych (A. Chybiński, K. Koranyi, R. Gansiniec, W. Klinger, Wł. Abraham, K. Nitsch i in.).

Okres Polski Ludowej charakteryzuje się ogromnym rozwojem Towarzystwa. Reaktywowane w 1945 r. w Lublinie jako już Polskie Towarzystwo Ludoznawcze przez dawnych członków TL (J. Czekanowskiego, J. Gajka, L. Halbana i J. Mydlarskiego) stało się po raz pierwszy w pełni towarzystwem ogólnopolskim skupiającym nie tylko naukowców, ale miłośników i działaczy w zakresie kultury ludowej w liczbie (1970) ponad 700 członków zorganizowanych w 19 oddziałach regionalnych. Już w okresie lubelskim (do 1951 r.) PTL inicjowało i finansowało specjalne akcje badawczo-terenowe, m. in. rozpoczęło prace nad *Polskim Atlasem Etnograficznym* (przejętym od 1954 r. przez Instytut Historii Kultury Materialnej PAN), nad *Atlasem Polskich Strojów Ludowych* (ukazało się 30 zeszytów), badania monograficzne wsi i regionów, akcje muzealne itd.

W latach 1951—1953 siedzibą Zarządu Głównego PTL staje się Poznań, od 1954 Wrocław. Do czasu utworzenia Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN (jego Działu IV) PTL jest jedyną ogólnopolską organizacją w zakresie etnografii, a działalność jego, kierowana głównie przez J. Gajka, rozwija się dynamicznie we wszystkich kierunkach. Rozwinęła się przede wszystkim szeroka akcja wydawnicza. Obok kontynuowanego nadal „Ludu” wznawia się przedwojenną serię *Prac Etnograficznych* pod zmienionym tytułem *Prace i Materiały Etnograficzne* (do 1970 r. 26 tomów). Uruchamia się też — prócz wspomnianych wyżej — nowe serie: *Archiwum Etnograficzne* (30 zeszytów), *Bibliotekę Popularną* (5 tomów), *Prace Etnologiczne* (9 tomów), od 1956 r. w Warszawie „Literaturę Ludo-

wą”, a od 1959 r. w Łodzi „Łódzkie Studia Etnograficzne” (12 roczników). Wreszcie z inicjatywy PTL, a zgodnie z uchwałą Rady Państwa z dn. 13 VII 1960 r., w ramach Towarzystwa podjęto, jako pomnik Tysiąclecia Państwa Polskiego, edycję *Dzieł wszystkich* Oskara Kolberga mającą objąć ogółem 80 tomów, z czego do końca 1970 r. wydano już tomów 52. Na uwagę zasługuje też rozwój archiwum, a zwłaszcza biblioteki PTL, stanowiącej w Polsce największy księgozbiór etnograficzny. Dodać jeszcze trzeba, że od r. 1968 pracuje przy oddziale PTL w Łodzi niezwykle potrzebny i użyteczny Ośrodek Dokumentacji i Informacji Etnograficznej.

Przez cały ten powojenny okres PTL było — mimo istnienia IHKM PAN — jedynym wzgl. głównym forum wymiany myśli w zakresie dorobku etnografii na wszystkich odcinkach oraz nowych teoretyczno-metodologicznych ukierunkowań w naszej nauce, zarówno w Polsce jak i na świecie. Służyły temu powoływane specjalne sekcje metodologiczne, sympozja i sesje naukowe, niektóre (1960 r. w Szczecinie) o charakterze międzynarodowym. W ostatnich latach, wobec zmian w IHKM, Polskie Towarzystwo Ludoznawcze stało się znów jedyną naczelną organizacją polskiej etnografii.

Z zadowoleniem i z nutą zadumy spoglądamy dziś na 75-letnie dzieje naszego Towarzystwa i z ufnością patrzymy w przyszłość wierząc w dalszy rozwój i nowe jego osiągnięcia¹.

Józef Burszta

JOZEF BURSZTA

THE SEPTUAQUINGENTENARY OF THE POLISH ETHNOGRAPHICAL
SOCIETY

Summary

The Polish Ethnographical Society was founded in 1895 in Lvov, and was one of the first scientific societies existing in Poland and in Europe. From the very beginning its organ has been the periodical „Lud” (The People). Until World War II it was only a regional organization; after 1945 it became nationwide, and now has 19 regional branches and over 700 members. Among its activities there are: extensive publishing (9 different series), field research, the popularization of ethnography and the general conservation of folk culture. The Society also has to its credit many achievements in the field of organization. Its seat has been, successively, the following towns: Lublin, Poznań, and from 1954, Wrocław.

¹ Ten szkicowy zarys dziejów PTL może sobie Czytelnik łatwo uzupełnić szczegółowymi informacjami jakie zawarte są w następujących opracowaniach: J. Czekanowski, *Półwiecze „Towarzystwa Ludoznawczego”*. „Lud” t. 36, 1946, s. 33—38; J. Gajek, *Rola Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego w polskiej etnografii w latach 1945—1955*. „Lud” t. 43, 1958, s. 9—33 (w tymże tomie „Ludu” szereg dalszych artykułów na ten temat); O. Gajkova, *Historia Polskiego Towarzystwa Ludoznawczego, jego powstanie, rozwój i znaczenie w ciągu 70-lecia*. „Lud” t. 51, 1967, s. 7—61.